

С.М. Ягодзінський

ЄДНІСТЬ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ ЯК МІФОЛОГЕМА ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ НАУКИ

Аналізуючи передумови формування нового типу світогляду в VII-VI ст. до н.е., С. Кримський указував на те, що місія філософа як соціальної фігури полягала у знятті суперечностей, викликаних домінуванням нераціонального, емоційного, афективного в житті давньогрецького полісу. Від Парменіда і Демокріта в європейській культурі назавжди утвердилась орієнтація на розумне, доказове, інтелігібельне. Розрізняти точне знання й припущення, істину й позицію, раціональне та емпіричне, доведення і мудрість – стало нормою при вивченні природи, суспільства і, навіть, людини. Пізніше методологами це було означено як раціональність.

Історично доцільно розглядати чотири її типи: дедуктивістську (творчість дослідника визнається вище колективної свідомості), класичну (об'єкт і суб'єкт відокремлюються), некласичну (враховується вплив методів і методик наукової діяльності на результат) і постнекласичну (фіксується безпосередній зв'язок знання з ціннісно-цільовою установкою).

У західній культурі питанню раціональності приділена значна кількість праць, в яких розроблені різноманітні моделі раціональності: індуктивістська (Карнап, Хессе), дедуктивістська (Гемпель, Поппер), еволюціоністська (Тулмін), «сітчаста» (Лаудан), реалістична (Х. Патнем, У. Ньютон-Сміт). Попри розбіжності, кожна з них концепцій утверджує думку, що раціональність і раціоналізм є твірними західного типу культури.

Складається враження, що поза раціональними формами, освоєння світу не існує. Все – від міфу до форм соціальної організації – має бути

підкорене раціональності, навіть, якщо остання еволюціонує від абстрактно-логічної форми до соціально-культурного виміру.

Рух в осмисленні явищ і процесів від хаотичного до систематичного, від чуттєвого до раціонального стали детермінантами розвитку західної культури. Відсутність розумного нерідко сприймалось як загроза, гальмівний елемент, а тому відкидалось як ненадійне і випадкове. Так, ще в античності висловлювалась думка про кулястість Землі, а в якості доказів наводились естетичні міркування досконалості цієї геометричної форми. Утім відсутність наукових підтверджень відкинуло цю гіпотезу до XV ст.

Епоха Середньовіччя ще більшою мірою налаштувала вчених Нового часу на колію доказовості й обґрунтованості. Пам'ятаючи темні для науки часи, Г. Лейбніц навіть формулює закон достатньої підстави, який миттєво набуває статусу норми правильного мислення. Відоме ще за часів Арістотеля правило доводити свою думку до простих і очевидних тез, було перетворене на своєрідний бастион захисту об'єктивності знання.

І хоча роботи філософів Нового часу складно назвати взірцем очевидності, в кінцевому рахунку їм вдалося визначити норми і правила класичного типу наукової раціональності. Все, що виходило за ці жорсткі і однозначні правила, миттєво потрапляло за межі науки, оголошувалося ненауковим або антинауковим.

Примітно, що значну частину мислителів того періоду, сучасність знає як учених (Галілей, Декарт, Лейбніц, Ньютон). Створена ними модель науки відфільтрувала навіть їх власні філософські роздуми. Нині вже зовсім не важливо, що теорія диференціального й інтегрального числення – без якої не працював би жоден автоматизований пристрій – зародилися у філософських системах Г. Лейбніца і І. Ньютона.

Більше того, з часом усувалась недосконалість уже прийнятих теорій. Наука рухалась до цілковитої раціоналізації як наукової діяльності, так і її результатів. Боротьба велась не лише в лоні наукових теорій, а й відбувалась

на рівні методології. Навіть стиль і мова викладу думок учених викликала жорсткі дискусії з неоднозначними відповідями.

Не дивно, що на початку XIX ст. успіхи точних і природничих наук дали право утвердити позитивістську позицію вищості, досконалості, завершеності фізики, математики, механіки і перейти до тотальної критики дисциплін, які, за класифікацією М. Фуко (Археологія знання), не змогли пройти пороги позитивності, епістемологізації, науковості і формалізації. Зупинка на одному з них перетворює ту чи іншу науку всього лише на вид дискурсивної практики (форму суспільного дискурсу) з втратою критеріїв істинності знання та форм її буття.

Постнекласична наука, на перший погляд, надала довгоочікуване послаблення. Вперше в історії гуманітарні дисципліни стали на один щабель з науками точними. Один із засновників баденської школи неокантіанства Г. Ріккерт пафосно оголосив тезу про безглуздість знання, якщо воно не утверджує цінності, не «обтяжене» питанням інтеграції його в культуру.

Здавалося, що єдність наук – мрія мислителів усіх часів – цілком реальна; формула поєднання «наук про природу» і «наук про культуру» знайдена; їх антагонізм знятий перед загрозою глобальних проблем людства. Всі ці перспективи увібрав у себе постнекласичний тип наукової раціональності. Ставши на позицію людиновимірності та орієнтуючись на цінності, він відкрив перед гуманітарним знанням перспективу бути включеним до дискурсу, що формує наукову картину світу.

Попри це, водорозділ природничого, точного і гуманітарного залишається нездоланим. З одного боку, позитивістська світоглядна позиція виявилась неймовірно зручною для представників точних наук, адже дозволяє у технологізованому світі зберігати особливий статус. Можна заперечити – нині жодна технологія не оминає реклами, дизайну, маркетингу, впровадження, обслуговування і т.п. процедур, що змушують поважно відноситись до гуманітарних наук та її носіїв. І, можливо, з часом протистояння і доведення суспільству більшого ступеня турботи за ним

зійшло б нанівець. Якщо б не одна особливість розвитку гуманітарних наук в кінці XX – на початку XXI ст.

У час комерціалізації знання, грантів, конкурсів, проектів єдиною чистою монетою, що засвідчує істинність результату знову стає раціональність (щоправда у видозміненому – предметно-практичному, технологічному контексті). І якщо в минулому столітті гуманітарне знання прагнуло через розробку власної методології відстояти своє особливе місце в суспільному дискурсі (пригадати хоча б естетичний, історичний і мовний методи пізнання Г. Гадамера), то нині правила гри змінилися.

Стало цілком очевидним, що кожна наука має знайти власний шлях до точності й об'єктивності. Лише тоді вона буде визнаною, прийнятою, а її представники займуть чільне місце в когорті тих, хто вирішує, планує, контролює, визначає. Цим шляхом пройшли соціологія, економіка, психоаналіз, антропологія, аналітична філософія, когнітивна лінгвістика та багато інших дисциплін, які нині з повним правом іменують себе науками. Чекати від них кроку назад до дисциплін, які не досягли методологічної стабільності та не обрали об'єкту дослідження, який би вивів їх на рівень досконалої істини, навряд чи можна.

Тому цілковито утопічною вважаємо ідею і мрію про єдність, цілісність гуманітарного знання, його направленість на вирішення спільних проблем, узгодженість методів, напрямів та кореляцію в означені перспектив суспільного прогресу. Залишається сподіватися, що наукам, які не «виправдали надій» і не піднялися до рівня формалізації не буде остаточно відмовлено у праві на слово!